

væru bæði sagnir og ævintýri. Varla hefur hin tvíræða merking orðsins Volk í Volkssage getað villt um fyrir mönnum enda víkja alþýðusaga/þjóðsaga einkanlega að varðveislu þeirra.¹⁷ Hins vegar gæti verið ómaksins vert að huga að því nánar, hvort í heitinu Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri leynist sú skoðun, að ævintýrin geti varla talist eiginlegar þjóðsögur, þó að illt sé að finna henni ákveðinn stað. Á hitt er svo að líta, að í sjálfu orðinu þjóðsaga — eins og það er notað í ritum þeirra samherjanna þriggja — kemur fram sú skoðun, að munnmælasögurnar séu sameign þjóðarinnar allrar en ekki 'sögusagnir almúgans' eingöngu.

¹⁷ *Ný félagsrit* XX (1860), 190 og 194.

H.Ö.E.

TEXTASPJÖLL Í PRESTSSÖGU OG DRAUGMERKING ORÐS

Í ORÐABÓK sinni (1863) hefur Eiríkur Jónsson so. 'kreppa' í sérstakri merkingu, 'knibe', og sem dæmi um þá merkingu tilfærir Eiríkur eitt orðasamband, "kreppti at sjóða til jóla *det kneb med at faae noget til at koge til Julen.*" Ekki er tilgreint hvaðan þessi orð eru, en þau eru úr Sturlunga sögu (1817–20) og eru prentuð eins í öllum síðari útgáfum þeirrar sögu. Samt sem áður verður ekki séð að þessi einstæða merking sagnarinnar eða orð Sturlungu hafi komist í yngri orðabækur, enda er bættur skaðinn. Þýðing Eiríks á þessu tilfærða orðasambandi orkar líka tvímælis, en ekki er ástæða til að elta ólar við það.

Fræðilega útgáfu Sturlunga sögu gerði Kr. Kálund úr garði (1906–11), og áður en lengra er haldið er rétt að rifja upp til skýringar útgáfu-aðferð hans: Kálund prentar aðaltexta eftir Króksfjarðarbók, AM 122 a fol. (I), en bætir stundum inn í hann með smærra letri eftir Reykjarfjarðarbók, AM 122 b fol. (II) eða uppskriftum (IIp) runnum frá glatadri uppskrift sem Björn Jónsson á Skarðsá gerði eftir Reykjarfjarðarbók um 1635, en þá var Sturlungutexti hennar heill. Úr þeim handritum birtir Kálund auk þess lesbrigði við texta I. Þau IIp-handrit sem hafa sjálfstætt gildi fyrir þann texta sem hér er til umræðu eru Papp. 4to nr. 8 í Konungsbókhöfðu í Stokkhólmi (H) og Add. 11.127 í British Library (*Br), en þar eð Kálund hafði aðeins takmarkaðan aðgang að síðarnefnda handritinu vísar hann oftast í stað þess til Sturlunguútgáfu Guðbrands Vigfússonar (1878) (Bx), sem einkum er reist á *Br. Enn

fremur birtir Kálund lesbrigði úr MS. 21.3.17 í Advocates' Library í Edinborg, Sturlungugerð séra Eyjólfssonar á Völlum (V), sem í er blendingstexti skyldastur IIp, og úr AM 204 fol. (204), en í því handriti er Guðmundar saga sem Kálund taldi vera runna frá áður-nefndri uppskrift Björns á Skarðsá eftir II (sbr. Sturl. 1906–11, bls. lxvii). Loks tíundar Kálund víða lesbrigði úr Guðmundar sögu A í AM 399 4to (og AM 394 4to) (R) og stöku sinnum úr Guðmundar sögu B í AM 657 c 4to (657), þar sem þessar sögur hafa texta sameiginlegan Sturlungu. Leshættir Kálunds úr R og 657 eru þó sjaldnast sóttir í handritin sjálf, heldur í útgáfu Guðmundar sögu í Biskupa sögum I (1858), þar sem texti R er prentaður ásamt litlu úrvali lesbrigða úr 657.

Þau orð Sturlungu, sem hér eru til umræðu, eru úr prestssögu Guðmundar góða þar sem sagt er frá vist Guðmundar biskupsefnis á Hólum veturinn 1201–02. Þórarinn bryti kemur til Guðmundar geisladagsaftan (13. janúar) og segir m. a. við hann — samkvæmt texta Kálunds (I, bls. 262):

Ec hefi slican cost ætlat til iola-vistar, sem her hefir lengi vant verit, ok hvern vetr fyrr krepti at sjóða til jóla; enn hann hefir enðz vikv lengr, oc hefir þo all dri mann-fleira verit vm iolin enn nv.

Kálund tilgreinir eftirfarandi lesbrigði við þennan texta:

cost] ørkost IIp, 204; mat R. vistar] + mǫnnum IIp, 204; + í vetr R. vant] Þannig IIp, 204, R; ÷ I. ok—jóla] Þannig samkv. IIp, 204 (krapti H; krepti Bx; krafti *Br?; krefti V; þurfti 204); en hvern vetr hefir enzt um jól þat er soþit hefir verit R. hann] nú IIp, 204, R. þo] ÷ Bx, V. mann-fleira] fjölmennara IIp, 204; slíkt fjölmenni R.

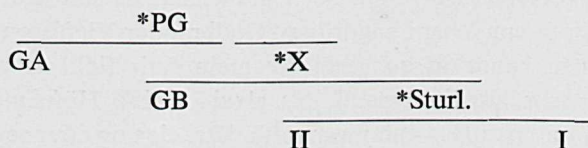
Nú er þess að geta, að 204 er ekki, eins og Kálund taldi, runnið frá þeirri glötuðu uppskrift Reykjarfjarðarbókar, sem IIp eiga rætur til að rekja (sbr. J. Simpson og I. R. Hare í *Opuscula* I (BA XX, 1960), bls. 190–200, og Þorleif Hauksson í *Árna sögu biskups* (1972), bls. xxix), heldur mun 204 vera ritað beint eftir Reykjarfjarðarbók (og á stöku stað eftir Sturlunguágrípi Björns á Skarðsá, AM 439 4to). Fyrir bragðið er 204 mikilvægari heimild um texta II en Kálund hugði: Sameiginlegur lesháttur í 204 og einu eða fleiri IIp-handritum er að öllum jafnaði örugglega kominn úr II, og þegar 204 og IIp greinir á er trúlegast að í II hafi verið sá leshátturinn sem fær stuðning af I eða sjálfstæðum Guðmundar sögum.

Eins og sjá má af lesbrigðaskrá Kálunds, styðst leshátturinn ‘kreppti’ einungis við V, en það handrit var lagt til grundvallar fyrstu útgáfu Sturlungu; í V virðist standa “krepti” eða “krefiti”, en miðstafirnir eru óvenjulegir, og e. t. v. hefur orðið verið leiðrétt. Guðbrandur Vigfússon prentaði “krepti” í útgáfu sinni (I, bls. 120) með neðanmálsgreininni “thus, or krafti Cd”; með “Cd” á Guðbrandur við *Br, sbr. lesbrigði Kálunds, en í *Br stendur skýrt “kraffte”. Þar eð H hefur “krapte” er engum blöðum um það að fletta að í uppskrift Björns á Skarðsá hefur staðið “krapte” eða “krafte”, sem er merkingarleysa. Hins vegar styðja Guðmundar saga B (GB) og Guðmundar saga C (GC) leshátt 204, “þurfti”, eins og síðar verður sýnt, þannig að fullvíst má telja að í II hafi staðið “þvrpti”, en “vr” líklega verið bundið. Björn á Skarðsá hefur mislesið “þ” sem “k” og væntanlega ‘ur’-band sem ‘ra’-band, en séra Eyjólfur á Völlum eða skrifari V hefur reynt að laga textann og villt Sturlunguútgefendur.

Í GB (AM 657 c 4to, bl. 29r) er textinn þannig:

ek hefir slikan kost ætlað til iola vistar monnvm sem her hefir leingi vantt verit Enn hvern vettr fyr hefir þvrftt at siöða til iola enn nv hefir enzstt vikv leingr ok hefir þo alldri manfleira verit vm iol enn nv.

Þannig hefur textinn einnig verið í II að því fráskildu að í stað ‘kost’, ‘en’ (á fyrsta staðnum), ‘hefir þurft’, ‘mannfleira’ og ‘jól’ hefur II haft ‘örkost’, ‘ok’, ‘þurfti’, ‘fjölmennara’ og ‘jólin’. Leshættir GB fá stuðning af I og GC (‘kost’, ‘mannfleira’), GC (‘þurfti’) og GA (‘en’), en á hinn bóginn fær aðeins einn lesháttur II stuðning af I og GA (‘jólin’). Trúlega fer því texti GB næst upphaflegum texta prestssögu Guðmundar í þessum pósti, því að stemma prestssögunnar er að öllum líkindum þetta (sbr. *Sagas of Icelandic Bishops* (EIM VII, 1967), bls. 23):

(GC hefur ekki verið skipað til sætis í stemmanu, en hún er óháð Sturlungu og varðveittum handritum GA og GB.)

Samkvæmt þessu stemma er texti GA að vísu jafngildur samanlögð-

um vitnisburði Sturlunguhandrita og GB, en í þessum pósti er texti GA að öllum líkindum spilltur.

Samtengingin 'en' getur sem kunnugt er tengt saman bæði hliðstæður og andstæður, og í umræddum texta ('en hvern vetr . . .') tengir hún saman hliðstæðar aukasetningar; bryti skírskotar til hvors tveggja í senn venju og þarfar. Þetta hlutverk samtengingarinnar hér virðist hafa verið óljóst þeim sem settu GA og GC saman, og fyrir bragðið er textinn töluvert frábrugðinn í báðum þessum gerðum. (Í GC er stíl raunar bylt, þannig að þar kemur fleira til.)

GA (AM 399 4to, bl. 38r):

Ek hefe slikan mat ètlat til jola uistar iuetr sem her hefir lenge uant uerit. EN huern uetr hefir enndz um jol þat er soþit hefir verit. EN nu hefir endz uiku lengr. ok hefir þo alldri uerit slict fiølmenne her um iolin sem nu.

GC (Papp. 4to nr. 4 (Ca), bl. 30v; AM 395 4to (Cb), bl. 34r):

eg ætladi nu til jola so mikinn kost sem vannt var/ og hefur huornn vetur þurft [+ ad Cb] sioda j annad sinn/ enn nu hefur ennst/ enn [og Cb] verid þo micklu mannfleira enn vannt er.

Höfundar beggja þessara texta hafa skilið hliðstæðu aukasetninguna 'en hvern vetr fyrr hefir þurft at sjóða til jóla' sem aðalsetningu, en þeim hefur báðum þótt hún vera óskýr, og því hafa þeir breytt henni — hvor með sínum hætti. Misskilningur skrifara hefur þannig valdið texta-spjöllum í báðum þessum gerðum sögunnar.

Textaspjöllin í útgáfum Sturlungu, sem um var fjallað framan af þessu greinarkorni, eru hins vegar af öðrum toga spunnin. Útgáfa Bókmenntafélagsins (1817–20) var gerð úr garði fyrir daga vísindalegrar textarýni; hún er að mestu reist á V, sem hefur einna lakastan texta þeirra Sturlunguhandrita sem sjálfstætt gildi hafa, og lesbrigði útgáfunnar eru valin úr enn lélegri handritum. Guðbrandur Vigfússon þekkti öll mikilvægustu handritin og gerði sér grein fyrir flokkun þeirra í megindráttum (sbr. útgáfu hans, I, bls. clxxi–clxxix). Höfuðmarkmið hans var að birta texta II — að mestu eftir *Br, eins og áður segir, þar sem leifum II er ekki til að dreifa. Guðbrandur hafði undirbúið Sturlunguútgáfu meðan hann átti heima í Kaupmannahöfn fyrir 1864 og notaði handritasöfn í Danmörku og Svíþjóð 1874–75 (sbr. *Andvara* 1894, bls. 18), en þegar hann gekk frá textanum til prentunar var hann

fjarri flestum handritum (nema að sjálfsgöðu *Br), og útgáfa hans er ófullkomin og stundum villandi (sbr. *Guðmundar sögur biskups* I (EA B6, 1983), § 9.3.2). Útgáfa Kálunds er notadryggt, en þó eru á henni annmarkar, eins og komið hefur fram í þeirri smávægilegu athugun sem hér er birt. Hann hafði ekki tök á að nota *Br nema að litlu leyti, vanmat 204 og leitaði yfirleitt ekki til texta Guðmundar sagna í handritunum sjálfum. Fyrir bragðið eru villur enn á sveimi í Sturlunguútgáfum, sem hægt er að leiðrétta með tilstyrk varðveittra handrita.

S.K.

AÐ HRELLA, HRESSA OG REISA UPP

PÁLS SAGA EREMITA er prentuð í *Heilagra manna sögum* Ungers, II, bls. 183–92, eftir eina handritinu sem hún er varðveitt í, Perg. fol. nr. 2 í Konungsbókhöfðu í Stokkhólmi, bl. 57–59. Það handrit var gefið út ljósprentað 1962 sem IV. bindi í ritröðinni *Early Icelandic Manuscripts in Facsimile, Lives of Saints*, með inngangi eftir Peter Foote, þar sem (bls. 25) er bent á þrjár útgáfur latínusögunnar sem hér liggur að baki, *Vita sancti Pauli eremita* eftir Jerónímus kirkjuföður.

Í sögunni segir m. a. af því, að Antóníus leitar Pál uppi í helli sínum, en Páll hefur þá þrettán vetur og hundrað tírætt og hefur ekki séð annan mann síðan hann var sextán vetra gamall. Páll spyr Antóníus tíðinda úr heiminum og m. a. (HMS II, bls. 188; EIM IV, bl. 58vb)

hvort nockut hrellazt vpp fornar borgir.

Þetta orðasamband er tekið upp í orðabók Fritzners meðal dæma um sögnina ‘hrella’ og án þess að hér sé gert ráð fyrir sérstakri merkingu sagnarinnar. Gegn því rísa þó þrjár mótbárur: 1) Í öllum öðrum dæmum Fritzners er það fólk sem hrellist, en ekki hlutir. 2) Engin önnur dæmi eru um orðasambandið ‘hrella(st) upp’. 3) Í öllum latínutextunum sem Peter Foote vísar til er setningin

an in antiquis urbibus nova tecta consurgant (consurgunt),

þ. e. ‘hvort ný hús rísi í fornum borgum’.

Sú spurning vaknar, hvort “hrellazt” kunni að vera misritun fyrir “reisazt”, svo upp komin, að í forriti hafi oft verið ‘r’- fyrir ‘hr’- og þá hafi skrifari verið vanur að breyta í ‘hr’-; það hafi hann einnig gert hér af vangá og auk þess mislesið ‘if’ sem ‘ll’. Einnig væri hugsanlegt að í